

ЗМІСТ

Вступ. Чи потрібні ми самим собі?	5
Демістифікація відомого	19
Ствердження в Європі: шанс, який було втрачено	21
Переяславська рада: міф і його відлуння.....	29
Українська війна з російським самодержавством: 1879–1881	48
У пошуках «нових і праведних законів»	65
Воскресителі	74
Як починалася українська революція.....	82
Українська революція: весна 1917 року	91
Імена: невідомість невідомого	103
Українство: хрест і покликання	104
Русин фон Захер-Мазох.....	111
Феномен Мацієвича	118
Чи потрібні були Україні масони?	126
Федір Лизогуб, брат народовольця	146
Дванадцять присяжних, котрі врятували честь України	157
Знайдена і втрачена Батьківщина	165
Барон Дельвіг – український генерал	166
Химерне дзеркало української революції	173
Олександр Греків: генерал, котрому не дали створити армію	197
«Дідусь Корній» в інтер'єрі доби	207
Барви українського авангарду	214

Технократія: made in Ukraine	221
Костянтин Калінін: політ кризь час.....	222
Україна. Атомна прелюдія	231
Математик і українець	237
Брати, які змінили лице цивілізації	242
Той, хто створив найпотужніші танки Другої світової.....	252
Шлях до зірок. Україна. ХХ століття	261
Хто ви, Юрій Кондратюк?	262
Сергій Корольов: конструктор, який зумів пошити в дурні ЦК	272
Утрачений космічний шанс України.....	291
Український космос	300
Чи цікава нам наша історія?	316
Чи є пророки у своїй Вітчизні?	321
У пошуках істин: український неомарксизм 1960–1980-х.....	322
Біоетика в українському дискурсі: література попереду філософії	337
Книга буття на ХХІ століття	358
Книга, яка змінила Україну, та її сестри	386
Чи буде завтра іншим, ніж сьогодні?	415
Символи поразки і знаки нескореності	434
Замість післямови: чого чекати Україні від самої себе?	437

Почну із цитування (мовою оригіналу) фрагмента телеінтерв'ю однієї публічної особи, яка вважається експертом з інформаційної й загальної політики та причетна до формування такої політики.

«Украина, на мой взгляд, совершает огромнейшую ошибку, отказываясь от прошлого наследия – Советского Союза, вот того, что является базовой ценностью для Украины. Зачем мы отдали Великую Отечественную войну России? На мой взгляд, ошибка...

Многие интеллектуалы говорят о том, что если страна не создает свой философский язык и не пишет философские книги, и страна, которая не создает свое видение будущего и не пишет фантастические рассказы, – она, в принципе, находится на задворках мира. Я не очень хорошо знаю украинскую фантастику: есть ли она в принципе, есть у нас люди, которые пишут фантастические романы, где видят будущее мира в широком понимании? Кто из украинских философов может претендовать на европейскую известность? Известный Дацюк, есть набор людей, которые в Украине не то, что не востребованы, а их слышат единицы.

...Андрей Курков... единственный человек, который стал европейским украинским писателем. Мне сложно назвать его украинским писателем. Вы совершенно правы. Да, он из Украины».

Ось так. Уявіть собі, що австрійський політик публічно веде мову про те, що, мовляв, даремно віддали період Третього Рейху Німеччині. Що б зробили з цим політиком його співгромадяни? А щодо «великої отечественной»... Українці воювали з нацистами та їхніми союзниками з 1 вересня 1939 року по 2 вересня 1945 року. У складі різних армій, під різними прапорами – але

безперервно. То чи потрібна їм сталінська «отечественная» (до речі, цей термін «вождь народів» приготував заздалегідь, до 22 червня 1941 року) з усіма її злочинами проти людства та людяності, з ледь не мільйоном вояків Червоної армії, вбитих своїми ж – загороджувальними загонами, трибуналами, політруками, з «граками», «чорносвітками» і «сірими піджаками» – сотнями тисяч, а то й мільйонами мобілізованих на «звільнених» територіях мужиків і юнаків, без підготовки, нерідко і без зброї кинутих на смертельний штурм німецьких укріплень? З депортаціями народів, геноцидом кримських татар і чеченців, з неймовірними за жорстокістю злочинами проти цивільного населення у Східній Пруссії? Так, українці воювали у складі Червоної армії. Воювали непогано. Але й відповідальність за злочини нести мають, як-от генерал армії Іван Черняхівський, організатор геноциду німецького цивільного населення...

І взагалі: якщо тоталітарна «імперія зла» є «базовою цінністю» для сучасної України, і коли це говорить приближена до оточення найвищого посадовця держави персона, то це вже не смішно, а небезпечно. Інша річ, що і в тоталітарних державах робляться і розробляються такі речі, які можуть стати в пригоді. Як-от ушлавлений «Фольксваген»-«жук» чи соціальне законодавство 1930-х, з якого по війні в ФРН викинули згадки про «істинних арійців», і воно добре запрацювало, бо робили його розумні люди, заклопотані не зростанням кількості «солдат для фюрера», а захистом інтересів материнства та дитинства. До речі, і в «системі Семашка» було чимало корисного та дієвого, як би її нині не ляяли, скажімо, стратегія профілактики і лікування туберкульозу. Знаю це не з чужих вуст – у мого батька в 10 класі виявили цю хворобу (роки були повоєнні, тяжкі) – і відправили на рік у Карпати в санаторій. Повернувся звідти здоровим і прожив іще чотири десятки років, хоч життя було складним – кінорежисеру, який хотів залишатися правдивим, доводилося крутитися, мов на пательні.

Ну, а про українську філософію та літературу – це взагалі, як то кажуть, нижче плінтуса. Українська професійна філософія зі своєю мовою існує вже, слава Богу, близько ста років, і українські філософи чимало працювали в минулі часи і працюють на Заході, друкуються і викладають там, повертаючись чи не повертаючись в Україну. Назву лише одне ім'я: Дмитро Чижевський, політичний

емігрант і визначний мислитель, котрого його близький друг Ганс-Георг Гадамер називав «останнім енциклопедистом». Але ані про Чижевського (не так давно Інститут філософії НАНУ завершив публікацію чотири томника його праць), ані про Сергія Кримського чи Мирослава Поповича цей персонаж, схоже, не чув – лише про надзвичайно балакучого поп-філософа Дацюка...

А щодо Куркова (який, до речі, вважає себе українським письменником)... Так, його твори перекладені 36-ма мовами, тоді як твори Оксани Забужко «лише» 20-ма, а Юрія Андруховича – «лише» 15-ма. Проте причина тут, як на мене, не в самій якості текстів, а у специфічній адресності творів: написане Забужко й Андруховичем вимагає куди більш інтенсивної власної інтелектуальної праці читачів... Ну, а книги російськомовної письменниці Світлани Мартинчик, яка живе в Литві і є громадянкою України (вона ж Макс Фрай), узагалі перекладені лише сімома мовами, зокрема й українською, хоча, як на мене, вони значно цікавіші за книги Куркова (завдяки невимушеному володінню справді величезним культурологічним матеріалом, легкості стилю й іронії та самоіронії).

Але досить. Безумовно, Україна існувала й існує як чинна геокультурна і геополітична реальність попри чиєсь хамувате невігластво. Але, з іншого боку, вона досі значною мірою невідома самій собі, її тожсамість розмита, велика частина її населення перебуває в полоні неоколоніальних міфів, які дуже професійно продукуються як «кремлівськими чекістами», так і плином життя «в затінку Москви» (попри війну з останньою); не лише пересічні громадяни чи політики певного ґатунку, а й галицькі інтелектуали нерідко заплющують очі на очевидне або дивляться на самих себе очима метрополії. На додачу в країні практично відсутній конче їй сьогодні потрібний «суспільний фермент» у вигляді того різновиду націоналізму, який філософ Микола Шлемкевич (про якого «ідейні новатори», мабуть, і не чули) цілком умотивовано звав «творчим націоналізмом».

Ну, а розмову про Україну у світових процесах, про її вплив і самостійну роль на глобальній арені у деяких наче й пристойних товариствах краще не заводити. Мовляв, це в тобі говорить гіпертрофоване почуття національної гідності, це просто смішно, українці – це переважно сільський народ, і вони були або біомасою

для чужих звершень, або служили іншим державам та здобували славу для цих держав, не більше. Так само і з впливом української культури на інші – ну, ще на відсталу Московію XVII–XVIII століть вплинути можна було, ну, «українська школа» в польській літературі та Гоголь у російській ще з'явилися в першій половині XIX століття, а що крім того? Куди там братися українцям, щоб змінювати чийсь душі, їм би зі своїми розібратися!...

Проте насправді все не так просто. Навіть зовсім не так. Один лише екскурс у понад столітню давнину.

Загальноприйнято, що скинення самодержавства в Російській імперії у 1917 році було актом суто всеросійської революції, а власне українська революція розпочалася дещо пізніше. Однак ось який документ був опублікований у Петрограді того ж дня, коли імператор Ніколай II підписав зречення від престолу:

«У визвольній боротьбі останніх днів велику роль відіграв і український демос в особі українського жовнірства тих полків, що прилучилися до повстання... Ряди війська, яке боролось за свободу разом з широкими демократичними масами Петрограда, в значній мірі складалися з синів українського громадянства й робітництва, з представників демократичних верств української нації... Гасло демократичної республіки, виставлене російською демократією, забезпечує громадянські права кожної окремої людини. В боротьбі за ці права ми жичимо російській демократії всякого успіху. Але українська демократія, українські маси потребують забезпечення не лише своїх загально-громадянських прав, але й своїх окремих прав національних, тих прав, які російський народ має вже віддавна. З цим гаслом національного визволення й повинні виступити українські маси в Петрограді. Найповнішим висловом ідеї національного визволення є національно-державна самостійність, і лише створення власного суверенного державного організму може забезпечити як найширший культурний розвиток українського народу. В світлі сього ідеалу, як найближчий етап до нього, як практичне завдання сьогодняшнього дня, українська маса в Петрограді повинна виставити, вкупі з демократією інших народів Росії, лозунг перебудови Російської держави на федеративну демократичну республіку, з як найширшими правами окремих націй і спеціально з як найширшою національною територіяльною автономією України».

Це – рядки з відозви Тимчасового Українського Революційного Комітету Петрограда від 2 (15) березня 1917 року. Як бачимо, тут чітко зазначена й особлива роль українства в революції, й особливі його завдання, в тому числі і стратегічний курс на національно-державну самостійність. Ну, а те, що цей комітет мав реальну вагу, засвідчила маніфестація в Петрограді через кілька днів з нагоди річниці народження Тараса Шевченка, в якій узяли участь десятки тисяч осіб. Її учасники несли портрети поета, транспаранти з гаслом «Хай живе вільна Україна у вільній Росії!», десятки національних синьо-жовтих прапорів. Поряд зі студентами, інтелігенцією та робітниками в урочистому поході взяли участь вояки – солдати й офіцери. Очолював похід загін кубанських козаків у мальовничих чорних жупанах із січовим прапором і запорозькими бунчуками. Промарширував під синьо-жовтими прапорами лейб-гвардії Волинський полк – той, що першим розпочав перехід на бік революції (як пізніше писали свідки подій, *«два українські полки скинули російського царя»*). У лавах українців зі своїми прапорами та гаслами йшли і представники інших пригноблених імперією народів – фіни, поляки, естонці, латиші, білоруси, татари.

Експромтом усе це бути не могло. І не було. Далі у книзі – чимало про те, чому українці так активно доклалися до знищення Російської імперії. І до знищення імперії Советської – також.

Варто згадати, що саме об Україну перечепився в 1919–1920 роках Комінтерн у прагненні «принести революцію в Європу на багнетах Червоної армії». Але, як писав Леніну більшовик-українець (у ті часи – не надто численний персонаж) Затонський, «тричі ми Україну завойовували, і тричі український народ давав нам копняка під зад».

А тому більшовики, які до 1917 року навіть автономію українських земель усерйоз не розглядали, були змушені в силу обставин піти спершу на номінальне визнання УНР, а потім на переформатування її в УСРР. Ці обставини звалися національно-визвольними змаганнями, й ідея вільної України була настільки популярною, що її підтримали не лише маси етнічних українців, а й чимале число представників інших етнічних груп, що жили на українських землях – білоруси, євреї, поляки, татари, німці (щоб

переконатися в цьому, досить узяти списки командного складу війська та урядовців УНР й Української держави Павла Скоропадського – та ми про це далі говоритимемо). Тому більшовики крок за кроком змушені були поступатися українським самостійницьким силам і, головне, настроям мас і врешті-решт піти на утворення Союзу (замість, як відомо, запланованої партійною комісією на чолі зі Сталіним схеми «автономізації» та входження всіх советських республік до складу федеративної Росії).

Перемога ж «червоного» варіанта розвитку України була зумовлена зовсім не підтримкою його з боку народу (демократичні вибори до Всеросійських Установчих зборів наприкінці 1917 року зафіксували, що більшовиків підтримує приблизно 10% населення українських губерній) і не простим виграшем українськими більшовиками громадянської війни, а іншими, дуже складними, в тому числі й геополітичними обставинами. До речі: слід відзначити, що власне громадянська війна в Україні точилася дуже недовго – з літа 1918 року до початку 1919 року, коли повстанці різного ґатунку воювали з гетьманом Скоропадським і між собою. Більшість інших тогочасних подій на теренах як Східної, так і Західної України описується поняттям колоніальних воєн.

Колоніальний статус Наддніпрянщини у складі Російської імперії навряд чи здатен заперечити будь-який послідовний ліберал, марксист чи консерватор (я не маю на увазі російських adeptів цих течій, бо, як зазначав ще Винниченко, російська демократія закінчується там, де починається українське питання, – винятки можна перелічити на пальцях). Самостійницький («мазепинський» у трактуванні російських діячів) рух та проголошення УНР були типовими антиколоніальними явищами – з усіма проблемами, які звідси випливали. А до кінця 1919 року всі – «червоні», «білі», вояки Антанти – намагалися приборкати вільнолюбну колонію – як і ведеться в таких випадках, за допомогою певної частини місцевого населення. Так, як Британія у XIX столітті впокорювала бунтівну Індію, а на початку XX – нороліву Ірландію.

Саме в колоніальні та постколоніальні сюжети вписуються і непослідовність лідерів Центральної Ради, і федералістичні ілюзії Скоропадського, і отаманщина та махновщина з їхнім

неприйняттям необхідності жорсткої дисципліни і побудови державної машини, і глибинний конфлікт між містом і селом, який виливався в численні трагедії, і, нарешті, неготовність стояти до кінця за рідну землю і здатність до співпраці зі «своїм» колонізатором проти всіх «чужих», відлуння чого ми спостерігаємо донині.

Ну, а щодо ролі етнічних українців у російській та советській історії, то полічіть самі, скільки прізвищ на кшталт О'Браєн, О'Коннор, Кеннеді, О'Салліван, Кілпатрік, Кіркпатрік, Макбрайд, Кларк, Мерфі тощо зустрічається в британській історії в ті часи, коли Ірландія перебувала під владою Лондона. Та й пізніше – аж до Бернарда Шоу та Пола Маккартні...

Так само вписуються в колоніальні сюжети й українські націонал-комуністи, яких серед більшовиків було дуже небагато (Скрипник, Мазлах, Шахрай), їхня основна маса викристалізувалася серед представників тих лівих партій, які в період від 1918 до 1920 року стали на бік більшовиків, вступивши до їхніх лав чи залишившись у межах «паралельної» УКП. Справа в тому, що в ситуації, коли визначилося категоричне неприйняття самого факту існування України як з боку Антанти, так і з боку різних «білих» російських центрів влади, коли політичні чвари у власне українському таборі дійшли до громадянської війни, чимала кількість лівих політиків зробила вибір на користь Леніна і Троцького як меншого зла порівняно з прихильниками єдиної та неподільної авторитарної (а чи й імперської) Росії Денікіним і Колчаком. Перші ж зорієнтувалися в ситуації й модифікували національну політику більшовизму на користь примноження прав советських республік (бо ж інакше чим було піднімати на світову революцію колоніальні народи Сходу, якщо відверто душити народи російських колоній?). Результат: доба українізації, тобто швидкої національної модернізації, коли комуністичні ідеї, як це траплялося потім не раз у XX столітті, видавалися місцевій еліті ефективним засобом такої модернізації. І, до речі, Дніпрельстан (який потім колонізатори перехрестили на Дніпрогес) проектували саме в часи націонал-комунізму як один із засобів тієї-таки модернізації. У свою чергу, Голодомор став засобом приборкування української нації, чий розвиток за 1920-ті роки перейшов потрібні Кремлю рамки.